

NEDA PINTARIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

EWA KOMOROWSKA

UNIwersytet SZCZECIŃSKI (SZCZECIN, POLSKA)

SLAVENSKI ATRIBUTI BOJE ZA DANE U TJEDNU

STRUČNI RAD

UDK 811.16'367.4'373.2

[HTTPS://WWW.DOI.ORG/10.17234/9789533790121.17](https://www.doi.org/10.17234/9789533790121.17)

U radu se prikazuju boje koje se kao atributi dodaju nazivima za dane u tjednu u nekoliko slavenskih jezika (hrvatski, poljski, češki, slovački, bugarski). Prikazuju se ustaljene sintagme u kojima se uz imeničku komponentu u svojstvu pridjevske pojavljuje neka od kromatskih ili akromatskih boja (bijela, crna, siva, zelena, crvena, plava, žuta, zlatna, srebrna, ružičasta i ljubičasta). Pritom se osobita pažnja pridaje značenju koje boja kao atribut ima u religijskoj kulturi, narodnim običajima i tradiciji te popularnoj suvremenoj kulturi.

Ključne riječi: boja; dani u tjednu; religijska kultura; običaji i tradicija; popularna kultura; slavenski jezici

1. UVOD

Boja (kolor, farba) u hrvatskom su jeziku posuđenice iz turskoga (*boja*), latinskoga (*color*) i njemačkoga (*farba*). U srednjovisokonjemačkom jeziku postojao je oblik *varwe*, što je u poljskom jeziku dalo oblik *barwa* (Boryś 2005: 22). *Tjedan (sedmica)* ima sedam dana. U nekim jezicima počinje se brojiti dane od ponedjeljka, a drugdje od nedjelje (npr. u engleskome: Sunday, Monday itd.). U hrvatskome također počinje odbrojavanje od nedjelje, ali bi prema Bibliji trebalo započeti s ponedjeljkom jer se Bog na kraju stvaranja svijeta odmarao, a to je bilo u nedjelju (koja je i ime dobila po tome što je neradni dan, ne-djelja). Međutim, kako je ponedjeljak dobio ime po danu poslije nedjelje, u većini se jezika u nabrajanju dana u tjednu počinje s nedjeljom.

Boje dana u tjednu u navedenim slavenskim jezicima (hrvatski, poljski, češki, slovački, bugarski) služe kao atributi za određeni dan u tjednu ili općenito, za bilo koji dan i sat, što pokazujemo u daljnjoj analizi.

2. AKROMATSKE BOJE U FRAZOKOLOREMIMA DANA U TJEDNU

2.1. Crna boja

Crna boja u hrvatskom i češkom jeziku boja je nesreće pa se govori *crni petak* u značenju ‘nesretan dan, dan kada nam ništa ne polazi za rukom’. U ostalim slavenskim jezicima atribut bez boje povezan je s danom neuspjeha uopće, a ne s petkom (*usp.* polj. *feralny dzień*, rus. *роковой день*, slovač. i češ. *nešťastný deň; nešťastný den*). Isto je u ruskom, ukrajinskom i bugarskom jeziku, u kojima se svaki „nesretni dan“ može obilježiti crnom bojom: rus. *чёрный день*; ukr. *чорний день*; bug. *черен ден*. Prema narodnom kalendaru godina ima 13 crnih petaka koji mogu biti obilježeni i brojem 13, što *petak 13.* čini još nesretnijim i opasnijim danom.

Crni petak u nizu slavenskih i neslavenskih jezika ima još dva značenja koja proizlaze iz suvremene američke povijesti. Prvo se odnosi na burzovni dan kada je povoljno kupovati nekretnine, a drugo na dan velikih rasprodaja kada su cijene raznih proizvoda značajno snižene.

U bugarskom se jeziku za nesretnu osobu koja nema sreće u životu kaže da je „rođena u crni utorak“, *usp.* frazokolorem *роден в черен вторник*. Prema hrvatskim narodnim vjerovanjima utorak je „loš i težak“ dan, a u bugarskom se jeziku naziva *crnim danom*. U hrvatskoj i bugarskoj religijskoj kulturi predstavlja posni dan, a u bugarskim ruralnim sredinama na taj dan zabranjeni su kućanski poslovi i seksualni odnosi, a ujedno on predstavlja i početak poljoprivrednih radova. Dijete rođeno u utorak smatra se nesretnim, što pokazuje navedeni bugarski frazokolorem.

U televizijskoj reklamiranoj trgovачkog lanca Kaufland govori se o tome „crni petak traje cijeli tjedan“, što pokazuje marketinšku strategiju prema kojoj se kupcima sugerira da mogu kupovati po povoljnijim cijenama svaki dan. Tako možemo pretpostaviti da bi se u jeziku mogao pojaviti i *crni ponedjeljak, utorak, srijeda i četvrtak uz crni petak*.

2.2 Bijela boja

Bijela boja u poljskom jeziku povezana je s ranom zorom, osvitom, s vremenom u rano jutro, kad dan tek sviće pa se za taj dio dana kaže *w białą godzinę*, što se prevodi na hrvatski ‘u sitne sate’, ‘u cik zore’. Isto tako u poljskom se jeziku kaže *aż do białego rana* kad se nešto događalo cijelu noć, sve do zore, tj. do svitanja novoga dana. Noć je omeđena sumrakom i zorom pa se tako u slovačkom i češkom za događaj koji se odvijao tijekom noći kaže *<až> do bílého rána (dne)*. Iako se ovaj frazopragmem ne odnosi na pojedini dan u tjednu, navodimo ga zbog bijele boje zore, svakoga dana.

Subota prije Uskrsa u češkoj se tradiciji označava bijelom bojom (*Bílá sobota*), a karakteristično je da se tada peče kolač u obliku uskrsnoga janjeta. To je u hrvatskoj vjerskoj tradiciji *Velika subota*.

U poljskoj vjerskoj tradiciji *Biała niedziela* (hrv. *Bijela nedjelja*) odnosi se na nedjelju prvopričesnika koji se odijevaju u bijelu odjeću, što je znak čistoće, bezgriješnosti, nevinošti. U hrvatskoj katoličkoj tradiciji *Bijela nedjelja* ili *Mali Uskrs* nedjelja je kad su prema vjerovanju Kristovi učenici vidjeli Isusa nakon Njegova uskrsnuća.

Ujesen, prve nedjelje listopada, slavi se u Kastvu kraj Rijeke tzv. *bela nedija* kao početak jeseni i vinobranja, uz ponudu domaćih vina i jela od bundeve na otvorenom sajmu.

2.3. Siva boja

Siva boja u češkom jeziku povezuje se s utorkom. *Šedivé úterý* naziv je za utorak u Velikom tjednu kada je uobičajeno čišćenje kuća od paučine i prašine.

2.4. Srebrna boja

Treća adventska nedjelja u češkoj katoličkoj tradiciji naziva se *Stříbrná neděle* (srebrna ili radosna nedjelja).

3. KROMATSKE BOJE U FRAZOKOLOREMIMA DANA U TJEDNU

3.1. Zelena boja

Slovački i češki jezik i kultura poznaju frazokolorem *zeleni čtvrtak* (slovač. *zelený štvrtok*, češ. *zelený čtvrtek*) koji se odnosi na čtvrtak u Velikom tjednu, prije Velikoga petka. Na taj dan, prema slovačkom i češkom običaju, treba jesti zeleno povrće: mlade koprive ili špinat s kuhanim jajima, kako bi se cijelu godinu očuvalo zdravlje. Mnogi vjerski običaji pokazuju se kao dobri i poželjni za čovjeka. Tako je npr. katolički post ili nemrs petkom (i utorkom) dobar za čišćenje organizma o kojemu se danas tako mnogo govori. S druge strane, neki običaji povezani su s nekadašnjom nestašicom mesne hrane u proljeće, pa se to pretvara u običaj jedenja biljne hrane koje ima u izobilju upravo u proljeće i uglavnom se odnosi na zeleno lisnato povrće. Na sličan se način poganski običaji često prenose u novovjerske (*usp.* običaj bojanja pisanica i jedenja jaja za koji se može pretpostaviti da je povezan s činjenicom da kokoši u proljeće nose više jaje nego zimi).

U novije vrijeme trgovački lanac IKEA započeo je inicijativu obnavljanja staroga namještaja koji vlasnicima više nije potreban, a s obzirom na njen ekološki karakter i dan u tjednu koji je za to predviđen uveden je naziv *Green Friday* (zeleni petak).

3.2. Crvena boja

Negativno određenje *crvenoga petka* u bugarskom jeziku pokazuje frazokolorem *poden na червен петък*, što kazuje da je osoba rođena na taj dan osobito nesretna. Značenje mu je moguće povezati s činjenicom da petak označuje kraj radnoga tjedna pa u to vrijeme nije dobro poduzimati nikakve nove radnje ili donositi nove odluke.

Bugarski frazem *na червен понеделник*, tj. *na crveni ponedjeljak*, znači 'nikada', čime se ističe nemogućnost ostvarenja neke radnje. Pozadinska slika *crvenoga ponedjeljka* donekle je jasnija ako znamo da prostitutke, čije se radno mjesto simbolički povezuje s crvenom bojom, u Bugarskoj ne rade ponedjeljkom. U češkoj vjerskoj tradiciji postoji *crveni ponedjeljak* (*červené pondělí*), što je ponedjeljak poslije Uskrsa (tzv. uskrsni ponedjeljak

u poljskoj tradiciji je *lany poniedziałek* uz koji se povezuje običaj da momci polijevaju odabranu djevojku).

3.3. Modra (plava) boja

Modra boja odnosi se u slovačkom i češkom jeziku na ponedjeljak, što je moguće promatrati kao utjecaj njemačke fraze *blaumontag* (usp. slovački frazokolorem *mať modrý pondelok* i češki *mít* (*držet, slaviti, světit*) *modré ponděli* u značenju ‘uzeti slobodan dan u ponedjeljak, nakon nedjeljne zabave’).

Ponedjeljak može biti i plav, *plavi ponedjeljak*, kako se obično naziva treći ponedjeljak u siječnju. Poljski frazokolorem *niebieski poniedziałek* moguće je povezati s američkom kulturom u kojoj, osim naziva za plavu boju, *blue* ima i značenje povezano s tugom, depresijom, sjetom. Ovom sintagmom opisuje se najdepresivniji dan u godini nakon što ga je 2005. godine kao takvog opisao i definirao psiholog Cliff Arnall.

3.4. Žuta boja

U češkom se jeziku spominje *žuti ponedjeljak*, *žluté ponděli*, što je vjerski naziv za ponedjeljak nakon Cvjetnice, tj. za ponedjeljak u Velikom tjednu prije Uskrsa. Moguće je da je povezan s žutom bojom vrlo rasprostranjenih proljetnica.

3.5. Zlatna boja

Zlatna boja djelomično se simbolički povezuje s kromatskom žutom bojom, ali ima i svoje specifičnosti s obzirom na to da se kroz metaforičke ekstenzije u jeziku povezuje sa simbolikom zlata kao metala prema kojem je dobila naziv. U analiziranim frazokoloremima pojavljuje se kao atribut uz nedjelju u slovačkom jeziku. *Zlatna nedjelja* (*Zlatá nedelja*) naziv je za posljednju nedjelja prije Božića.

3.6. Ružičasta boja

Ova boja koristi se kao atribut uz ponedjeljak u posljednje dane fašnika (mesopusta), nakon čega počinje post (od *Čiste srijede* ili *Pepelnice*, polj. *Środa popielcowa*, češ. *Popeleční středa* do Uskrsa). Moguće je da termin *ružičasti ponedjeljak* dolazi iz njemačke tradicije gdje se na isti dan odnosi naziv *Rosenmontag*. U češkoj kulturi postojao je običaj da ljudi na *ružičasti ponedjeljak* izlaze na ulice s različitim maskama. Ovaj običaj njeguje se i danas u nekim češkim, moravskim i slovačkim regijama u ruralnim sredinama (Chodsko, Doudlebsko, Slovácko)¹. Među uobičajenim maskama su smrt, vještice, vragovi i slična personificirana bića koja se pojavljuju kao svojevrsni simboli zime koje se tada isto tako simbolički protjeruje kako bi moglo nastupiti proljeće.

1 www.cs.wikipedia.org/wiki/Masopust (Datum pristupa: 18. 11. 2021.)

3.7. Ljubičasta boja

Ljubičasta boja nije zastupljena u pronađenim frazokulturemima, ali možemo spomenuti potencijalnu novu tradiciju u suvremenoj popularnoj kulturi povezanu s navedenom bojom. U izlozima kioska In Novina, okićenima ljubičastim balonima i proizvodima, utorkom se odnedavno redovito pojavljuje natpis *ljubičasti utorak*.

4. DANI U TJEDNU POVEZANI S BOJOM

4.1. Nedjelja

Za novi hrvatski običaj obilježavanja prve nedjelje u listopadu u gradu Kastvu uz kušanje mladog vina i bogatu sajamsku ponudu jela od bundeve, prvih jesenskih atributa, u čakavskom se dijalektu hrvatskoga jezika uvriježio naziv *bela nedija* (bijela nedjelja). *Bijela nedjelja* je u Hrvatskoj također Mali Uskrs, prva nedjelja poslije Uskrsa.

U katoličkoj Poljskoj *Biała niedziela* je nedjelja kada se dodjeljuje Prva sveta pričest.

U slovačkom jeziku nedjelja može biti i zlatna (*Zlatá nedel'a*) i odnosi se na 'nedjelju prije Božića'.

Srebrna nedjelja je treća adventska nedjelja koja se u češkoj katoličkoj tradiciji zove *Stříbrná neděle* (srebrna ili radosna nedjelja) jer nakon nje slijedi Božić.

4.2. Ponedjeljak

U bugarskom jeziku *на червен понеделник* (dosl. na crveni ponedjeljak) znači 'nikad', što znači nemogućnost ostvarenja neke radnje. Pokušavajući objasniti mu podrijetlo moguće je povezati ga s običajem da prostitutke u Bugarskoj ne rade ponedjeljkom, a njihovo radno mjesto karakterizira crvena boja.

Novije značenje u Hrvatskoj i Poljskoj dobiva frazokolorem *plavi ponedjeljak* ili *niebieski poniedziałek* koji ukazuje na psihički fenomen depresivnog mentalnog stanja ljudi u siječnju, najduljem zimskom mjesecu neposredno nakon što je završio bezbrižni period božićnih i novogodišnjih blagdana.

Slovački frazokolorem *mať modrý pondelok* i češki *mít (držet, slavit, světit) modré pondělí* označuje pravo na uzimanje slobodnoga ponedjeljka, kada se osobi tolerira nedolazak na posao nakon nedjeljnog provoda često popraćenog konzumiranjem pretjeranih količina alkoholnih napitaka.

Češka kultura poznaje tzv. *žluté pondělí* (žuti ponedjeljak) u Velikom tjednu. Treba spomenuti da se isti dan ponekad naziva i *modré pondělí*. Moguća je pretpostavka da su boje kao atributi u ovom slučaju povezani s najčešćim bojama proljetnica koje se tada beru.

Crveni ponedjeljak (červené pondělí) odnosi se na Uskrсни ponedjeljak.

Ružičasti ponedjeljak dobio je ime po njemačkoj tradiciji *Rosenmontag* na kraju karnevala i mesopusta, kada se po gradovima i selima okupljaju maskirani ljudi te se pije i jede uz veselu glazbu.

Popularna suvremena američka kultura povezana sa svijetom financija uvela naziv za tzv. *crni ponedjeljak* (češ. *černé poněli*), dan kada su 19. listopada 1987. pale dionice usli-

jed čega je nastupila kriza i značajni gubitak vrijednosti novca. Termin *crni dan* uvijek se obilježava kao dan krize u financijskome svijetu.

4.3. Utorak

Šedivé úterý – sivi utorak – dan kada je u češkoj kulturi uobičajeno čišćenje kuće od paučine i prašine. Taj dan može se u češkoj kulturi nazvati i *žluté úterý* – žuti utorak.

Utorak u bugarskoj kulturi može biti i crn, kao u frazokoloremu *роден в черен вторник*, koji se odnosi na osobu koja nema sreće u životu jer je rođena u utorak. Prema hrvatskim narodnim vjerovanjima utorak je „loš i težak“ dan, a u bugarskom jeziku naziva se *crnim danom*. To je posni dan kada su u bugarskoj tradiciji zabranjeni kućanski poslovi i seksualni odnosi, a u ruralnim krajevima njime se označava početak poljoprivrednih radova.

Kao dio suvremene hrvatske kulture moguće je da će zaživjeti običaj ukrašavanja izloga trgovina ljubičastom bojom te s time povezani naziv *ljubičasti utorak*.

4.4. Srijeda

Iako je srijeda središnji dan u tjednu, ona nije obilježena bojom nego drugim atributima. Npr. u češkom jeziku javlja se negativno značenje ‘nakaradna srijeda’ (*škaredná středa*) prema danu kada je Juda izdao Isusa.

4.5. Četvrtak

Slovačka i češka kultura poznaju frazokolorem *zeleni četvrtak* (slovač. *zelený štvrtok*, češ. *zelený čtvrtek*). To je dan u Velikom tjednu kada je uobičajeno jesti zelenu hranu, tj. hranu od zelenog lisnatog povrća koje u to proljetno doba ima u obilju, a moguće je pretpostaviti da je u osnovi takvog običaja priprema za buduće uskršno prejedanje visokokaloričnom hranom. Moguće je da naziv boje dolazi iz njemačke tradicije *Grein Donnerstag*, što znači ‘plačljivi četvrtak’, a upotrebom se atribut uz dan u tjednu pomiješao s *grün* kao nazivom za boju uslijed sličnog izgovora dvaju pridjeva.

4.6. Petak

U bugarskoj kulturi postoji praznovjerje prema kojemu se smatra da je osoba rođena na *crveni petak* (frazem *роден на червен петък*) nesretna i boležljiva.

Prema praznovjerju *crni petak* je u hrvatskoj kulturi neuspješan dan, dan kada nam ništa ne polazi za rukom. Osim toga nesretnog dana, petak dobiva novija dva pozitivna značenja iz anglosaksonske kulture: ‘1. dan burzovnog kraha; 2. dan rasprodaja’.

U češkom jeziku to je *černý pátek*, dok se u poljskom jeziku spominje *czarna godzina* (dosl. crni sat) čije se značenje odnosi na štednju za *crne dane*. *Crni dani* u hrvatskom jeziku sinonim su za teška vremena u životu čovjeka i društva. U novijoj češkoj tradiciji *černý pátek* odnosi se sniženje cijena i rasprodaje, što je kao i u hrvatskome noviji običaj koji je za ljude pozitivan.

Zeleni petak (Green Friday) naziv je ekološke inicijative recikliranja starog namještaja koju je osmislio trgovački lanac IKEA.

4.7. Subota

Suboti prije Uskrsa u češkoj se tradiciji kao atribut dodaje bijela boja (*Bílá sobota*). Također se tada prvopričesnici u Češkoj oblače u bijele halje te je *bijela subota* dobila naziv po vjerskoj katoličkoj tradiciji². Na *bijelu subotu* (hrv. *Velika subota*) prema češkoj tradiciji preporučuje se saditi voćke kako bi donosile dobar plod zbog Isusova uskrsnuća.

5. ZAKLJUČAK

Akromatske boje bijela, crna, srebrna i siva nalaze se kao atributi dana u tjednu subotom, nedjeljom i utorkom, a povezuju se i s jutrom, danom i satom.

Zanimljiva je uporaba 7 kromatskih boja koje su atributi, sastavnice frazokolorema uz dane u tjednu u različitim slavenskim jezicima. Izdvojene su tako modra (plava), žuta, zelena, crvena, zlatna, ružičasta i ljubičasta boja koje se odnose na različite društvene, vjerske, poganske, etnološke i psihičke pojave.

U hrvatskom i poljskom jeziku postoji bijela boja uz nedjelju (*Bijela nedjelja, Bila nedija; Biała Niedziela*) te crna boja uz petak (*crni petak*). Novije poveznice s *crnim petkom* kalkovi su preuzeti pod utjecajem američke kulture. IKEA je u novije vrijeme osmislila *zeleni petak (Green Friday)* kako bi zaustavila ekološki neosvješteno odbacivanje staroga namještaja.

Najviše boja uz dane u tjednu razlikuje se u bugarskom, češkom i slovačkom jeziku, a pritom prednjači ponedjeljak s čak četiri boje kao atributima.

Većina boja povezana je s Velikim tjednom, poglavito u slovačkoj i češkoj kulturi. U bugarskoj kulturi boje su uglavnom povezane s praznovjerjem uz dane u tjednu.

Srijeda je jedini dan koji nije povezan s bojom nego s drugim, negativnim atributima koji proizlaze iz vjerskih tradicija (*usp.* češki naziv *škaredná středa* na Veliki tjedan).

Zanimljivo je da se u novije vrijeme pojavljuju novi atributi boje uz dane u tjednu, ali nemoguće je pretpostaviti hoće li oni ući u tradiciju (*usp.* nazive *Green Friday* i *ljubičasti utorak*).

LITERATURA

- Boryś, Wiesław, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2005.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.
- Hrnjak, Anita, „Crno-bijeli svijet frazeologije (na materijalu hrvatskih i ruskih frazema)“, u: *Zbornik društva za primijenjenu lingvistiku, Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj: izazovi na početku XXI. stoljeća*, HFD Rijeka, Rijeka, 2002., str. 25–34.
- Ivić, Milka, *O zelenom konju*, BIGZ, Beograd, 1995.
- Kierchner, Anna, *W kręgu kolorów: żółty, niebieski, czerwony w języku polskim i chorwackim. Leksykalno-semantyczne studium komparatywne*, neobjavljen doktorski rad, Gdańsk, 2005.
- Komorowska, Ewa, *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, Volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin, 2010.
- Pintarić, Neda, „Crvena boja u pragmatici poljskoga i hrvatskoga jezika“, *Riječki filološki dani 7*, Srdoč-Konestra, Ines, Vranić, Silvana (ur.), Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2008., str. 817–824.
- Pintarić, Neda, „Pragmatična značenja crne boje i njezinih nijansa u poljskome i hrvatskome jeziku“, u: *Slavenska frazeologija i pragmatika / Славянская фразеология и прагматика*, Fink Arsovska, Željka, Hrnjak, Anita, Knjigra, Zagreb, 2007., str. 178–182.
- Pintarić, Neda, *Pragmatični svijet osjetilnosti (hrvatsko-poljske kontrastivne studije)*, FF press, Zagreb, 2010.
- Pintarić, Neda, „Pragmemi i pragmafrazemi boje u poljskom i hrvatskom jeziku“, u: *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, Komorowska, Ewa (ur.), Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, 2010., str. 235–250.
- Pintarić, Neda, Komorowska, Ewa, „Zelenilo u metaforici poljskoga i hrvatskoga govornoga jezika“, *Riječ*, sv. 1, Rijeka, 2007., str. 64–71.
- Pintarić, Neda, Komorowska, Ewa, Tibenská, Eva, „Univerzalni slavenski korijeni u leksemima i frazemima kolorema“, u: *Slavenska Filologija: Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića*, Čelić, Željka, Fuderer, Tetyana (ur.), FF press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti, Zagreb, 2016., str. 99–107.

SLAVIC COLOR ATTRIBUTES FOR THE DAYS OF THE WEEK

The article deals with color as attributes for the days of the week in some Slavic languages. Thus, some color can enrich traditional as well as contemporary culture by creating old and new customs in Croatian, Polish, Czech, Slovak and Bulgarian religious and superstitious living.

Keywords: color; days of the week; religious culture; customs and traditions; popular culture; Slavic languages